

ALMANYA'DA DİN EĞİTİMİ

Yrd. Doç. Dr. İrfan BAŞKURT*

ÖZET

Din, insan hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Böyle olunca, dinin eğitim ve öğretimine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, bu ihtiyacın giderilmesi ile ilgili din dersi uygulamaları çeşitli ülkelerde yasal ve anayasal açıdan devlet-kilise ilişkileri ve laiklik gibi hususlarda tartışma konusu olmakta ve bazı sıkıntılara yol açmaktadır. Bu problemler, bazı ülkeler tarafından çözülmüş, bazılarında ise hâlâ devam etmektedir.

Bu yazımızda, yukarıda işaret edilen problemleri çözen Almanya'daki din eğitimi ve öğretimi uygulamaları ele alınmaktadır. Bu çerçevede Almanya'nın siyasî ve dinî yapısı, devlet-kilise ilişkileri, okul sistemi, din derslerinin anayasal ve yasal durumu, aile ve kilisenin din eğitimindeki yeri ve rolü, din dersi müfredat programları ve kitaplarının hazırlanması, din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi, çocuk yuvalarının tarihî gelişimi ve bu süreçte kilisenin misyonu ile çeşitli eyaletlerdeki din dersi uygulamalarına yönelik farklı uygulamalar bu yazımızda ele alınan diğer konulardır.

SUMMARY

THE EDUCATION OF RELIGION IN GERMANY

The aim of this article is to present information about the education of religion in Germany, discussing its legal position. In doing so the political and the religious structure, the relationship between the state and the church, the condition of religious courses in the educational system, the place and the role of the church and the family in the religious education, the content of the text books used in the schools and the training of teachers in Germany are given as a background study to the paper.

* * *

İnsanda inanma duygusu doğuştandır. İmana dayalı değerler, ibadet şekilleri ve ahlakî kurallar dini oluşturmaktadır. Bu sebeple din, insan hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Dinî inanç ve anlayışların, insanların yaşantılarının, tavır, düşünce ve davranışlarının oluşmasında etkin olduğu bir gerçektir. Hal böyle olunca, dinin eğitim ve öğretimine ihtiyaç duyulmaktadır. Zaten insanın bulunduğu her yerde, doğru veya yanlış mutlaka din eğitimi faaliyeti yapılmaktadır.

İnsan davranışları üzerinde değişikliğe sebep olan her türlü etki, eğitimin sınırları içerisinde bulunmaktadır. Buna göre, dinin eğitim ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu sebeple, bilim adamları ve eğitimciler, din eğitiminin nasıl olması gerektiği üzerinde düşünmüşler, çeşitli görüş ve fikirler ileri sürmüşlerdir.

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Devlet yöneticileri de bu tespitlerden hareketle, din eğitiminin okullarda ve yaygın eğitimde uygulanması konusunda çeşitli yöntemler belirlemişlerdir.

Din eğitimi konusundaki çalışmalar, bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Bunlar, özellikle, din-devlet ilişkileri, laiklik ve din eğitiminin verilmesinde devletin tarafsız kalıp kalmaması gibi hususlarda yoğunlaşmaktadır. Zira, din ve din eğilimi, devletlerin yönetim şekline veya devletin ileri gelen yöneticilerinin dinî ve siyasî görüşlerine göre farklılıklar arz etmektedir. Bu açıdan, bir inanç işi olan din ve din eğitiminin, mutlaka sağlam temellere oturtulması, çıkarlara, siyasî ve ideolojik görüşlere alet edilmemesi için saflığının korunması gerekmektedir.

Birçok devlet, din eğitimi konusundaki problemleri ya çözmüş veya sıkıntıları en aza indirmeyi başarmıştır. Bu açıdan, dünya üzerinde yürütülen din öğretimi çalışmalarına bir örnek teşkil edeceği düşüncesiyle, Almanya'da din eğitiminin nasıl ve ne şekilde yapıldığı yazımızda ele alınmış bulunmaktadır.

Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinden sonra, bazı derslerin programlarının yeniden düzenlendiğini ve geliştirildiğini bilmekteyiz. Klaus Gebauer, söz konusu programlarla ilgili çalışmalarda önemli rol oynamaktadır. Ancak bu çalışmalarda ağırlıklı noktayı, derslerin verilisindeki anayasal ve yasal zemin değil, derslerin içeriği ve diğer derslerle olan ilişkileri ile tarih, politika, teknik, ekonomik ve sosyal gelişmelere yönelik çeşitli bağlantılar oluşturmaktadır.

Yeni düzenlenen ve geliştirilen programlarda önemle ele alınan diğer bir husus ise, yukarıda çizilen çerçeve dahilinde, dünyanın çeşitli alt basamaklarından birinde yaşayan toplumların gelişen teknolojinin hayat kaynaklarına verdiği zararlar karşısında hangi davranışları geliştirebileceğine dair konular belirlenerek, iki farklı seviyedeki Almanya'nın çocuklarının ve gençlerinin birbirine yaklaştırılması amaçlanmaktadır.

Diğer taraftan, Tarih ve Din Bilgisi ders kitaplarındaki bilgilerin artık günümüz şartlarına cevap vermediği konusu da eğitimde yeni uygulamalarla ilgili olarak ele alınan bir diğer husustur. Çünkü eski anlayışta, İslam'ın Hıristiyanlığa karşı bir akım olarak doğduğu, Müslümanların saldırgan, baskıcı ve Hıristiyanların ibadetlerini engelleyici birer kimlik taşıdıkları sürekli olarak vurgulanarak İslam dini hakkında ön yargılı davranılmıştır. Bu bakış açısı, Müslümanların Hıristiyanların gözündeki birer Hıristiyan düşmanı olarak algılanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, Hıristiyan ve Müslüman toplumun; özellikle her iki dine mensup gençlerin bütünleşmesi gerçekleşmemiş ve sosyal barış zedelenmiştir. Bu sebeple yeni program ile, İslam dininin bilimsel olarak ele alınması ve böylece bahse konu olan olumsuzlukların ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Ancak bu şekilde yürütülen bir eğitimle Alman gençleri ile Müslüman gençler

arasında yakınlaşma ve birliktelik sağlanabilir. Böylece Hıristiyan dünyasının İslam dini üzerindeki yanlış ve taraflı yaklaşımlarından kaynaklanan olumsuz bakış ve düşünceleri değişebilir.

Yukarıdaki temel yaklaşım, Almanya'da "Çok Kültürlü Eğitim" (Multi-kulturelle Erziehung) veya "Kültürlerarası Eğitim"i (Interkulturelle Erziehung) gündeme getirmiş ve bu konuda 80'li yıllardan beri yapılan çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bu eğitim şekliyle, farklı din ve kültüre mensup bireylerin aynı ortamda uyum içinde yaşamalarının sağlanması hedeflendiği gibi, kültürel açıdan var ya da olması muhtemel gerginlikleri ve önyargıları azaltmak, bir ülkede ya da bölgede yaşayan değişik insan topluluklarının ortak yaşama tam olarak katılmalarının temin edilmesi de amaçlanmaktadır. Çünkü, Kültürlerarası eğitimde birleştirici bir amaç ve özellik bulunduğu gibi, farklı düşünce ve inanca saygı duymanın yam sıra, bu düşünce ve inançları destekleme, hoşgörü, dayanışma ve evrensel değerler temel kriterlerdir¹. Diğer bir ifadeyle, ortak bir dünya ahlakı geliştirmek ve bu ahlakın kriterleri çerçevesinde hayatı birlikte paylaşarak yaşamak dünyanın geldiği bu konjonktürde gerekli görülmektedir.

Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinden sonra eğitim alanındaki gelişmeleri genel olarak bu şekilde özetlemek mümkündür.

Bu girişten sonra din dersi uygulamalarının Almanya'da nasıl gerçekleştiğini ele alabiliriz.

A- ALMANYA'DA SİYASİ YAPI VE KİLİSE

Bir orta Avrupa ülkesi olan Almanya, "Demokratik ve Sosyal Federe Devlet"² olup eyalet sistemine göre yönetilmektedir. Her eyaletin, Federal Anayasanın çizdiği çerçeve dahilinde birer anayasası, ayrı bir hükümeti, bakanlıkları, idarî kadroları ve bütçeleri vardır. Ülke, bir Federal Cumhurbaşkanı (Bundespräsident), bir de Federal Başbakan (Bundeskanzler) tarafından yönetilir. Federal parlamento, yasamadan sorumlu Federal Meclis (Bundestag) ve federal eyaletlerin temsil edildiği Federal Konseyden (Bundesrat) oluşan iki meclisten kuruludur. Merkezî yönetim, dışişleri, ekonomi, ulaşım, iletişim ve savunmadan; eyalet yönetimleri ise, adalet, güvenlik, eğitim, kültürel etkinlikler ve vergi yasalarından sorumludurlar. Her eyalet, federal anayasa doğrultusunda yönetim özgürlüğüne sahiptir. Eyaletler, Federal Anayasanın 70. maddesine göre okul ve öğretim politikası belirlemenin yanı sıra, bilim, kültür ve spor dallarında tamamen hür bırakılmışlardır³. Kısaca "Kültür Egemenliği" eyaletlerin elindedir⁴.

1 Ruth Pfricm, Jan Vink, *Materialien zur interkulturellen Erziehung im Kindergarten (Materialien und Berichte)* Robert Bosch Stiftung GmbH. Stuttgart 1980, s. 29.

2 *Verfassung des Landes Baden-Württemberg, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23 Mai 1949*, Bülh/Baden 1981, s. 83.

3 Kemal Aytaç, *Federal Almanya'da Okul Sistemi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1979, s. 19.

4 Klaus Gebauer, "Müslüman öğrencilerin Alman Okullarındaki Din Eğitimi" Din öğretimi ve Eğitimi Semineri, 8-10 Nisan 1988. Ankara 1991, s. 76.

1. Tarihî Süreçte Devlet ve Kilise İlişkileri

Weimar Cumhuriyetinden önce (1919-1933) Almanya toprakları üzerinde birçok krallık, dükalık ve feodal yönetim bulunmaktaydı. Kilisenin bu idarelerle ilişkilerinin tarihî süreci herkesçe bilinmektedir. Mezheplerin hem birbirleriyle hem de yönetimle yaptıkları ve uzun yıllar süren savaşlar ile laikleşme çabaları, kilisenin söz konusu ilişkilerinin boyutlarını ortaya koymaktadır.

Ebert'in kurduğu bu cumhuriyet sırasında, Kilisenin yetkileri ve devletle olan sınırları kanunla belirlendi. Yıllarca süren kilise-devlet kavgası ve çekişmeleri neticesinde doğan bu cumhuriyet, daha sonra yerini Hitler'in kurduğu (1933-1945) Nasyonal Sosyalizm esaslı idareye bıraktı. Tam bir siyasî polis (gestapo) diktatörlüğü olan bu yönetimde yahudiler, komünistler ve sosyalistler gibi Hıristiyanlar da büyük baskı gördüler. Okullarda Alman ırkının üstünlüğü, güçlülüğü ve bir gün dünyaya hakim olacakları anlatılmaktaydı. Naziler gibi düşünmeyen öğretmenler, profesörler ve memurlar işlerinden oldular.

Reformdan soma Hıristiyanlık, Protestan ve Katolik olarak iki ana mezhebe ayrılmış ve birbirleriyle yıllarca süren mezhep kavgaları yapmışlardı. Fakat, Nazi dönemi baskısı ve kısımları, bu iki mezhebi Alman tarihinde görülmedik bir şekilde birbirine yakınlaştırmış ve birlikte hareket eder duruma getirmiştir.

Almanya, İkinci Dünya Savaşından yenik çıktı. Bunun üzerine, müttefik devletler (ABD., Sovyetler Birliği, Fransa ve İngiltere) Hitler dönemine ait militarist anlayışın kökünü kazımak, adli sistemi demokratik bir anlayışla yeniden düzenlemek, eğitim sistemini denetlemek ve ekonomik açıdan bütün Almanya'yı kontrol etmeye harekete geçtiler. Bu çerçevede, 1949 yılı eylül ayında, batıda Almanya Federal Cumhuriyeti, doğuda ise, Almanya Demokratik Cumhuriyeti kuruldu. Aynı yıl mayıs ayında, bu günkü Federal Anayasa (Grundgesetz) yürürlüğe girdi. 1990 yılında, her iki Almanya birleşerek tek çatı altında toplandı.

2. Siyasal Partiler ve Eğilimleri

Almanya'da siyasî yapı içerisinde, FDP (Hür demokrat Parti), SPD, PDS (Almanya Sosyalist Partileri) ve Yeşiller (Grünen) partileri yanında Hıristiyan Birlik partileri (CDU, CSU) de bulunmakta olup, bu partiler uzun yıllar devleti idare etmişlerdir. Alman nüfusunun yarıya yakın kısmı Protestan mezhebine bağlıdır. Kalan nüfusun % 44.2 si ise Katolik mezhebine mensuptur.

Ülkedeki siyasî yelpaze, mezheplerin ülkedeki dağılımına göre değişiklik göstermektedir. Buna göre, genel olarak ülkenin güney kısmı Katolik, kuzey kısmı ise Protestan'dır. Bu dinî konjonktüre göre, Bavyera, Baden-Württemberg,

Rheinland-Pfalz ve Saarland gibi eyaletlerde Hıristiyan Birlik Partileri güçlüdür. Buna karşılık, Berlin ve Bremen gibi bölgelerde Sosyal Demokrat Parti söz sahibidir.

Bu siyasî ve dinî durum, din eğitime de yansımaktadır. Zira, eyaletlerde uygulanan din eğitimi, mezheplere göre daha yoğun veya daha hafif olabilmektedir. Söz konusu uygulamaların, hiç şüphesiz geçmiş ile ilgisi vardır. Eğer bir bölgede geçmişte dinî ağırlıklı eğitim yapılmışsa, söz konusu uygulama günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir. Mezheplerin ülkedeki dağılımı, din eğitimi uygulamalarını, bu uygulamalara yönelik kanun ve yönetmelikler ile devlet ve dinî hayat arasındaki ilişkilerin de farklı olmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede, Almanya'nın Katolik nüfusun yoğun olduğu güney bölgesinde, din eğitimi daha yoğun, buna mukabil Berlin, Bremen ve Hessen eyaletlerinde ise, din dersleri mezheplerin temel esaslarına göre değil, farklı mezheplere mensup öğrencilerden karışık olarak oluşturulan sınıflarda "Hıristiyanlığın Temel Esasları ve Kültürüne Bağlı İncil Tarihî Dersleri" şeklinde verilmektedir⁵.

Din adamları, yukarıda isimleri geçen siyasî partilerin hemen hepsinde görev alabilmişler, parlamenter olabilmişler ve devletin çeşitli birimlerinde vazife yapmışlar ve halen de yapmaktadırlar.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Kilise ile devlet yönetimi, sürekli olarak birbiriyle kavga halinde uzun yıllar geçirmiştir. Buna rağmen, gerek Weimar Cumhuriyetinde, gerekse son kurulan Federal Alman Cumhuriyetinde, Kilise devreden hiçbir zaman çıkarılmamıştır. Belki, sorumluluklarının sınırları belirlenmiş ve belirlenen yetki alanları kanunlarla anayasal zemine oturtulmuştur. Devlet, dinî uygulamalarda tarihî bir gelenek olarak kiliseyi yetkili kılmıştır. Bu konu, Federal Almanya Resmî Kilisesinin kuruluş anayasasında şu şekilde yer almıştır:

*"Din Dersleri, Kilisenin tarihî, geleneksel ve esas görevleri arasındadır."*⁶

Diğer yandan, devlet, herhangi bir yasa çıkaracağı zaman mutlaka kilisenin görüşünü de almaktadır. Bu uygulama, 1920 yılında, Weimar Cumhuriyeti sırasında kabul edilen ve halen yürürlükte olan kilise ve din eğitimi ile ilgili anayasa maddesine dayanmaktadır. Bu anayasa maddesi, o tarihte kilise yetkilileri, profesörler ve özel sektörden katılan kişilerin görüşü alındıktan sonra kabul edilmiştir.

⁵ İrfan Başkurt, *Federal Almanya'da Din Eğitimi*, M.Ü. İ.F.A.V. Yayınları, İstanbul 1995, s. 23.

⁶ Albert Biesinger, *Religions Unterricht Heute*, Hrsg. Thomas Schreijaek mit Nachwort von Günter Biemer, Freiburg im Brisgau, Basel, Wien 1989, s. 213.

Devlet, kilise ve halk kaynaşmasının en güzel ifadesini bulduğu bu uygulamayı, Karlsruhe Pedagoji Yüksek Okulu öğretim üyelerinden Engelsberger şu şekilde izah etmektedir: "Almanya'da 1919 yılında kilise ve devlet birbirinden ayrıldı. Ancak bu ayrılış, birbirinden tamamen kopma anlamında değil, görev ve yetkilerin sınırlarını belirleme anlamında bir ayrılıktır. Bizde, zaman olur devlet kiliseye, zaman olur kilise devlete karışmaktadır. Fakat, birer ölçü içerisinde cereyan eden bu müdahaleler, hiçbir zaman kavga, çekişme ve ayrı birer güç olarak ortaya çıkma şeklinde cereyan etmez. Kilise ve devlet ilişkileri, birer partnerschaft, yani, ortaklık ve eşlik anlayışı içerisinde yürür. Çünkü, amaç, ülke insanına hizmet etmektir. İnsana yönelik herhangi bir kanun çıkarılacaksa, mutlaka kilisenin görüşü alınır. Zira, Almanya'da kilise bir lobidir."

3. Dinî Hayat

Kilise-devlet ilişkisine bu şekilde göz attıktan sonra, Almanya'daki dinî hayata da kısaca temas etmek gerekir. Uzun süre Almanya'da yaşayan bir insanın, dinin bu ülkede hâlâ önemli bir toplumsal etken olduğunu görmemesi imkansızdır. Önemli günlerde kiliseler dolup taşar. Kilise ile ilgili haberler, basın ve yayında sık sık yer alır. Sürekli olarak dinî içerikli yayınlar yapılır. Noel tatillerinde yayınlar dinî ağırlıklı olarak yapıldığı gibi, eğlence ve erotizme yönelik yayınlardan kaçınılır. Kilise, sosyal hayata dâir bir çok müessese işletir. Hastaneler, huzurevleri, çocuk yuvaları (Kindergarten), sakatlara ait bakımevleri, eğitim sorunlarına karşı yardım sağlayan danışma büroları, fakirlere ve hâmilelere yardım büroları gibi daha bir çok müessese, bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Gerek protestan, gerekse katolik kiliseler, her yıl Almanya ve üçüncü dünya ülkelerindeki fakirlere yardım yapmak ve sefaletle mücadele etmek için büyük kampanyalar açar ve bu kampanyalarda büyük çapta paralar toplanır. Piskoposlar ve diğer önemli mevkilerde bulunan kilise yetkilileri, sosyal, ahlakî ve diğer alanlarda ortaya çıkan çeşitli sorunlara dâir her zaman kamuoyu önünde görüş bildirirler. Bu görüşler, toplum ve idare nezdinde etkin bir yer tutar. Her iki mezhebe ait kilise, yetişkinlerin eğitimi ve içine düştükleri problemleri ortadan kaldırmak için akademiler kurmuşlardır. Yine bu çerçevede, kiliseler tarafından toplumsal, kültürel ve dinî alanlarda konferanslar düzenlenir ve bu konferanslarda alınan kararlar kamuoyunda önemli yankılar uyandırır. Bütün bu fenomenler, eskiden olduğu gibi, Almanya'da Hıristiyanlık geleneğinin hâlâ canlı olduğunu göstermektedir.

İşte, din eğitimi ve öğretimi, ortaçağdan beri devam eden dinî, siyasî çekişme ve değişmeye sahne olan Almanya'da böyle bir zeminde yerine getirilmektedir. Yazımızda, Almanya'nın siyasî yapısını ve kilisenin durumunu ele ah-

şımızın sebebi, din ve eğitiminin bu yapı içerisindeki durumunu ortaya koymaya yöneliktir. Çünkü, bir toplumda, din ve onun eğitimi, o toplumun siyasî yapısından ayrılamaz ve ayrı olarak da incelenemez.

B- ALMAN ANAYASASINDA DİNİN YERİ

Anayasalar, devletlerin kuruluş ve işleyişlerini belirleyen, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkileri düzenleyen temel hukuk kurallarıdır. Buna göre anayasa, bir toplumun siyasî ve hukukî yapısıyla ilgili esasları içeren, o toplumun hayat felsefesi ve anlayışını ortaya koyan temel ilkeler toplamıdır. Yazılı ve yazılı olmayan hukuk kurallarından, örf ve âdetler ile teamüllerden oluşan anayasalar, bir ülkenin halkıyla barışık olup olmadığını da belirlemektedir. Bu bakımdan, ileride de görüleceği üzere, Alman Anayasası, dinî işleri kiliselere bıraktığı gibi, din eğitimi ile ilgili görevi yine halkın inanç esasları doğrultusunda yerine getirilmek üzere kiliselere devretmiştir.

1. Federal Anayasanın Amacı

Alman Anayasası'nın amacını, doğuş sebebini, ona egemen olan felsefeyi, yöneten ve yönetilenler için hangi hedefleri gösterdiğini, hangi temel hak ve özgürlükleri içerdiğini görmek için, bahse konu olan anayasanın ön sözünü (Präambel), yani çıkarılış sebebini incelemek kâfidir. Buna göre, Alman Anayasası'nın çıkarılış sebebi kısaca şu şekilde özetlenebilir:

"Federal Alman Anayasası:

- 1- Allah indinde ve insanlar nezdinde sorumluluklarını bilecek (Im Bewußtsein seiner Verantwortung vor Gott und den Menschen),
- 2- Millet ve Vatan birliğini koruyacak,
- 3- Aynı haklara sahip olacak,
- 4- Birleşik Avrupa'da barışa ve dünyaya hizmet edecek,
- 5- Eyaletlerdeki düzeni koruyacak tarzda insanlar yetiştirmek üzere bir güç olarak çıkarılmıştır.⁷"

Sıralanan bu hedefler, aym zamanda Alman eğitim sisteminin de gaye ve hedefini göstermektedir. Bu açıdan, Alman Anayasası'nın amacı ile din eğitiminin amacı arasında büyük bir benzerliğin bulunduğu görülmektedir.

2. Federal Anayasada Temel Hak ve Hürriyetler

Bu husus, Anayasanın ilk 3 maddesinde yer almaktadır:

⁷ *Verfassung des Landes Baden-Württemberg, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Bül-Baden 1981, s. 70.*

Madde 1:

a- *"İnsan haysiyet ve şerefi mukaddestir. Devlet otoritesini kullanma yetkisine sahip bütün görevliler, onu korumak ve hürmet etmekle yükümlüdürler."*

b- *"Alman halkı, bu sebeple dokunulmaz ve devredilmez insan haklarını, dünyadaki her insan topluluğunu, barışın ve adaletin temeli olarak tanır."*

Madde 2:

"İnsanın kişilik hürriyeti zedelenemez."

Madde 3:

"Hiç kimse cinsiyetinden, soyundan, ırkından, dilinden, memleket ve doğum yerinden, inancından, dininden veya siyasî görüşünden dolayı ne haksızlığa uğratılır, ne de imtiyaz sahibi kılınır."

3. Din ve Vicdan Hürriyeti

Din ve vicdan hürriyeti ve bu hürriyetin yaşanabilmesi, temel haklardan olup Federal Anayasa'da şu şekilde yer almıştır:

Madde 4:

a- *"Din ve vicdan hürriyeti ile dinî ve dünyevî fikir hürriyetine dokunulmaz."*

b- *"Dinin serbestçe icrası teminat altındadır."*

Görüldüğü gibi, insanın temel haklarından olan haysiyet ve şerefinin dokunulmazlığı, din ve vicdan hürriyeti ile dinin serbestçe icrası ve fikir hürriyeti, anayasa ile garanti altına alınmakla kalmıyor, aksine devlet otoritesini kullananlar tarafından korunmaya ve hürmet edilmeye mecbur tutuluyor. Buna göre, hiçbir yetkiliye kendini devletin yerine koyma hakkı ve bu hakkı dilediği gibi kullanma yanlısına düşme fırsatı verilmemektedir. Ayrıca, medenî ve siyasî hak ve sorumluluklar, din hürriyetinin icrası dolayısıyla ne kısıtlanabilmekte ne de ortadan kaldırılabilmektedir. Konuyla ilgili anayasanın 136. maddesi ise şöyledir:

"Medenî ve siyasî haklar ve yükümlülükler, din hürriyetinin icrası sebebiyle ne ortadan kaldırılabılır ve ne de kısıtlanabilir. Medenî ve siyasî haklardan yararlanma ve kamu memuriyetine giriş, dinî inanca bağlı değildir. Resmî makamlar, ancak kişi için hak ve yükümlülükler doğurması veya kanunla düzenlenen istatistiklerin gerektirdiği ölçüde dinî bir topluluğa mensubiyet konusunda soru sorma hakkına sahiptirler."

Devlet, dinî cemaatları kamuya yararlı kuruluşlardan kabul ederek kanunlarla çizilen sınırlar içerisinde serbestçe çalışmalarına izin vermektedir. Bunun-

la birlikte, belirli bir dünya görüşünü ortaklaşa takip etmeyi kendilerine görev edinmiş derneklere de dinî topluluklar gibi muamele edilmektedir⁸.

Devlet, din ve vicdan hürriyeti ve bu hürriyetin icrası için dinî topluluklara yardım ettiği gibi, dinî topluluk ve derneklerin mülkiyet ve diğer haklarını, onların ibâdet, öğretim ve toplum yararına hizmet eden kuruluş ve vakıfları ile bu kuruluşların servetlerini kanunla teminat altına almıştır. (Madde 138)

Kanun koyucu, din ve vicdan hürriyetinin sadece tanınmış olmasını değil, gerektiğinde tatbik edilmesini ve bu konuda çalışmak isteyenlere izin verilmesini de garanti altına almakta, bu yolda çalışanlara imkan tanımaktadır:

Madde 141:

"Orduda, hastanelerde, cezaevlerinde ve diğer kamu hukuku kuruluşlarında ibâdet ve maneviyat takviyesine ihtiyaç duyulduğu sürece, dinî topluluklara gerekli dinî işlemlerin yapılması hususunda izin verilmelidir. Bu hususta her türlü zorlamadan kaçınılmalıdır."

Din, dinî hayat, vicdan ve fikir hürriyeti ile ilgili Federal Anayasada sınırları çizilen temel hak ve hürriyetler, eyalet anayasalarında "İnsan ve Devlet" (Mensch und Staat) ilişkilerini düzenleyen yasalardan hemen sonra gelen 2. ana başlık altında "Din ve Dinî Cemaatler (Religion und Religionsgemeinschaften)" kısmında geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Gerek federal, gerekse eyalet anayasalarında devletin ve kilisenin sınırları kanunla belirlenmiş durumda olup, hem devlet, hem de vatandaş hangi esaslar içerisinde nasıl hareket edeceğini bilmektedir.

C- ALMANYA'DA OKUL SİSTEMİ

Almanya'da okul sistemini düzenleyen kanun ve yönetmelikler, 1968 yılında kabul edilmiştir. Bu tarihten önce Almanya'da mezheplere ve idareye bağlı olmak üzere iki tip okul bulunmaktaydı. Eğitim sisteminin devletin kontrolü altına alınmasıyla mezhep okullarına son verildi. Fakat, din eğitimi bu sistem içerisinde mecburi hale getirildiği gibi, derslerin verilmesi dinî eğitim almış resmî öğretmenlerin yanı sıra, kilise ve dinî cemaatların görevlileri tarafından, mezheplerin görüşleri doğrultusunda verilmesi, anayasal düzenlemelerle garanti altına alınmış oldu. Yine bu doğrultuda, ders program ve kitaplarının hazırlanması, din derslerinin hangi metot ve esaslara göre verileceğinin tespit edilmesiyle, ders araç ve gereçlerinin seçiminde kilise tamamen serbest bırakıldı. Din derslerinin kilise veya dinî cemaatların inanç ilkeleri doğrultusunda verilip verilmediğinin kontrol edilmesi hususunda kilise ve dinî cemaatlara yetki tanındı.

⁸ *Verfassung des Landes Baden-Württemberg*, s. 174.

Almanya'da mecburi eğitim, bazı eyaletlerde 9, bazılarında ise 10 yıldır. Ancak, eğitim zorunlu olmasa da, 3-6 yaşları arasındaki çocukların devam ettiği Çocuk Yuvalarından (Kindergarten) itibaren başlamaktadır. İlkokul (Grundschule) 4 yıldır. İlkokuldan sonra 5 yıl süreli Temel Eğitim Okulları (Hauptschulen) ve öğrenim süresi 6 yıl olan ortaokullar (Realschule) bulunmaktadır. Bu okulların 6, 7 ve 8. sınıflarında başarılı olanlar Liseye (Gymnasium) giderler. Liseyi başarı ile bitirenler not ortalamalarına göre çeşitli üniversitelere giderler.

Bazı eyaletlerde okul sistemi, yukarıda verilen okul sisteminden farklı olarak temel eğitim okulu, ortaokul ve liseyi bünyesinde toplayan karma okul (Gesamtschule) şeklinde düzenlenmiştir⁹.

D- ALMAN ANAYASASINDA DİN EĞİTİMİ

Din dersleri, Federal Almanya'da anayasanın 7. maddesine göre resmî okullarda mecburi derslerdendir. Söz konusu madde şöyledir:

Madde 7:

a- Eğitim ve öğretim görevi devletin kontrolü altındadır.

b- Çocuğun din derslerine katılıp katılmayacağına çocuğun terbiye hakkına sahip olan veliler karar verebilir."

*c- Din dersi, dinî olmayan okullar hariç, bütün resmî okullarda mecburidir. Din dersi, devletin kontrol hakkına hâlel gelmeyecek şekilde, kiliselerin temel ilkelerde anlaşmaları suretiyle verilir. Hiçbir öğretmen istemediği halde din dersi vermeye zorlanamaz."*¹⁰

Yukarıda verilen anayasa maddesinden de açıkça anlaşılacağı gibi, eğitim ve öğretim görevini devlet üstlenmiş durumdadır. Bu çerçevede, din eğitimi de devletin aslî görevleri arasındadır. Ancak, çocukların din derslerine katılıp katılmayacağına dâir velilere karar verme yetkisi verilmektedir. Din derslerinin verilmesi noktasında, kiliseler yetkili kıldıkları gibi, hiçbir öğretmene inanç ve görüşlerini benimsemediği bir mezhep veya inancın derslerini verme konusunda zorlama getirilmemektedir.

1. Din Derslerinin Mecburi Oluşu ve Diğer Dersler Arasındaki Yeri

Yukarıda geçen ilgili maddeyle, din dersleri, diğer derslerle eş değerde sayılmakta ve branş dersi olarak okul bitirme sırasında mezuniyet imtihanı (Abschulussprüfung) için seçilebilir bir ders olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan, din

⁹ Başkurt, a.g.e., s. 32-33.

¹⁰ *Verfassung des Landes Baden-Württemberg*, s. 73.

dersi için anayasada "Ordentlicheslehrfach" yani, "kurumsallaşmış, usul ve nizamla uygun ders" ifadesi kullanılmaktadır.

Din derslerinin, anayasada bu şekilde anayasal bir zemine oturtulmuş olması, onu, okul denilen teşkilat içerisinde diğer derslerle aynı konuma yükseltmektedir. Bu sebeple devlet, din derslerinin verilebilmesi için tam bir teşkilat, yani okul, sınıf, öğretmen, kitap ve ders araç-gereçlerini hazırlayarak öğrencilerin hizmetine sunmak zorundadır¹¹.

Din derslerinin zorunlu oluşu, derslere katılımı sağladığı gibi, dersleri verimli hale de getirir. Öte yandan, bu hüküm derslere girebilmek için müracaat yerine mecburiyet getirmekte ve din dersi notlarını sınıf geçme veya kalmaya etkili hale getirmektedir. Söz konusu mecburiyet, din derslerinin doğru ve gerektiği şekilde yapılmasını sağladığı gibi, her hangi bir parçayı okutup "işte bu din dersi" denilerek dersin istismar edilmesini de önlemektedir. Diğer bir deyişle, din dersinin mecburi oluşu, onun eğitim ve öğretimine kesinlik kazandırmakta, doğru kaynaktan ve uzman kişiler tarafından verilmesini sağlamaktadır. Aksi takdirde, insanlar doğru bir şekilde gideremedikleri dinî ihtiyaçlarını, doğru olmayan yollarla ve yetkili olmayan kişilerden alacaklardır. Ancak bu yol, hem din, hem de dindar insanların istismar edilmelerine yol açacaktır.

Din derslerinin okullarda zorunlu hale getirilmiş olması, aynı zamanda insanların temel haklarından olan dinini öğrenme ve icaplarını yerine getirme haklarının insanlara tanınmaktadır. Zira, kanun koyucu, Federal Anayasanın 2. maddesiyle "Kişilik Hürriyeti"ni, 4. madde ile de "Din ve Vicdan Hürriyeti"ni garanti altına almaktadır. Dolayısıyla, din derslerinin anayasaya uygun olduğu görülmektedir.

Federal Anayasa, "Din ve Vicdan Hürriyeti" sebebiyle inançsız bir öğrenci için din derslerinden çıkış yolunu açık tutmaktadır. Derslere katılmama veya derslerden çıkma hakkı, reşit (14 yaş) oluncaya kadar velilere, bundan sonra ise öğrencilere aittir. Din derslerinde çıkış, ancak din ve vicdan özgürlüğü sebebiyle mümkündür. Derslerin yeterli olmayışı ve önemsiz görülmesi gibi sebepler, derslerden çıkış için gerekçe olarak gösterilemez.

Çocukların dinî değerlere göre yetiştirmek isteyenlere inanma, dinî değerleri kabul etmeyenlere de inanmama hürriyeti tanıyan federal anayasa, böylece her iki grubun da arzularını yerine getirmekte ve insanî bir boyut taşımaktadır¹³.

11 Wilhelm Holfelder, Wolfgang Bosse, *Schulgesetz für Baden-Württemberg*, Handkommentar mit Nebenbestimmungen, VII. Auflage, Stuttgart, München, Hannover 1984, s. 7.

12 Wilhelm Holfelder, Wolfgang Bosse, *a.g.e.*, s. 285.

13 Wilhelm Holfelder, Wolfgang Bosse, *a.g.e.*, s. 8-9.

2. Din Derslerinin Kontrolü

Din dersi, her ne kadar diğer derslerle eş değerde olsa da, o bir inanç dersidir. Bu özelliği sebebiyle, din dersleri diğer derslerden ayrılmaktadır. Devlet, bir din devleti olmadığı için, din derslerini kiliseye yaptırmaktadır. Çünkü, devletin dinin dogmatik yapısını, din derslerinin içeriğini ve ahlakî ölçüleri belirlemeye yönelik bir görevi olmadığı gibi, esasen böyle bir yaklaşım, anayasaya da ters düşmektedir. Dolayısıyla, eğitim ve öğretimdeki kontrol hakkı, aile ve kiliseleri de yakından ilgilendirmektedir.

Alman din eğitimi ile ilgili anayasa maddesindeki "devletin kontrolü"nden maksat, devletin kendi aleyhine olabilecek faaliyetleri gözetlemesinden ziyade, din derslerinin en iyi ve en verimli bir şekilde verilmesi görevini yerine getirip getirmediğini takip etme anlamı taşımaktadır¹⁴. Bahse konu kontrolün sınırları, devlet ile kilise arasında yapılan anlaşmalar (Konkordato) ile belirlenmektedir.

Devlet, din derslerinin kontrolü konusunda, kendisinin kurmuş olduğu okullara, öğretmenlere ve kiliseye tam olarak güven duymaktadır. Çünkü, kontrol ve baskı altındaki bir din eğitimi, din eğitimi olmaktan uzaktır. İleride de belirtileceği gibi, halkın inançlarına uygun düşmeyen bir din eğitimi, dinin doğru bir şekilde yapıldığı anlamına gelmemektedir. Zaten bütün eyaletlerde, federal anayasada geçen "din derslerinin kontrolü"nden maksadın, "din derslerinin planlara göre yapılıp yapılmadığı, saatlere uyulup uyulmadığı ve derslerin tertip ve tatbikinin takip edilmesi" şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşümüzü destekler mahiyetteki bazı eyalet okul kanunları şöyledir:

Bayern Okul kanunu Madde 16/1:

"Din dersleri devletin kontrolü altındadır. Ancak bu kontrol, din derslerinin içeriği, hakkında değil, din derslerinin planlandığı şekilde ve didaktik esaslara göre verilip verilmediği hususlarındadır." ¹⁵

Rheinlandpfalz Okul Kanunu Madde 33/1:

"Din dersleri düzenli bir ders olarak devletin kontrolindedir. Kontrolün sınırları ise, din derslerinin icrası hakkındadır." ¹⁶

Din derslerinin, Kilise ve dinî cemaatların inanç esaslarına göre verilmesi hususunun, yasa ve kanunlarla kayıt altına alınmış olması, kilise ve dinî cemaatlara da din derslerini kontrol etme hakkı tanımaktadır. Bu kontrolün amacı,

¹⁴ Albert Biesinger, a.g.e., s. 217.

¹⁵ Volksschulgesetz vom 29 Juli 1986 (GVBl), s. 115.

¹⁶ Rheinlandpfalz Kultusministerium, Lehrplan Katholische Religion, Grundschule, Grünstadt 1988, s. 48. Ayrıca bkz. Başkurt a.g.e., s. 35, 91.

derslerdeki verimi artırmaya yönelik olmakla birlikte, derslerin kilise veya dinî cemaatin ilkeleri doğrultusunda verilir verilmediğini, ders plan ve müfredat programlarına uyulup uyulmadığını takip ederek din eğitimi amacına ulaştırılmayı sağlamaktır. Buna göre kilise yetkilileri tarafından öğretmen ve öğrencilerle konuşularak rapor hazırlanır. Devlet ile yapılan ve adına "Konkordato" denilen anlaşmalar gereği yapılan bu kontrollerde, öğretmenle ilgili bir noksan görülürse öğretmen şifahî olarak uyarılır. Aşırı durumlarda ise, mesele Eğitim Müdürlüğü Okul Dairesine bildirilerek gerekli işlemin yapılması istenir¹⁷.

3. Eğitimin Sorumluları

Almanya'da eğitim ve öğretimden genel anlamda devlet sorumludur. Bu mânâda devlet, eğitim ve öğretim için her türlü imkânı hazırlamak durumundadır. Ancak, federal anayasanın 6/2 maddesi, çocuğun bakım ve eğitiminde annenin birinci derecede hak sahibi olduğunu kayıt altına alır. Bu sebeple, anneler çocuklarının (reşit oluncaya kadar) din derslerine katılıp katılmayacağına karar verme yetkisine sahiptirler. Ayrıca, din derslerinin kilise veya dinî cemaatin inanç esaslarına göre verilmesi hükmü, din derslerinin verilmesi konusunda kilise ve dinî cemaatları da sorumlu hale getirmektedir. Bu şekilde anayasa, eğitim ve öğretimde devlet, veliler, kilise ve diğer sivil kuruluşların ortak iş birliği şeklinde cereyan eden önemli bir kombinasyon sağlamaktadır. Böylece eğitim ve öğretimin devlete getirdiği yük de hafiflemektedir.

Din dersinin inanca yönelik bir ders oluşu, halkın inançlarını din derslerinde hareket noktası haline getirmektedir. Çünkü, din dersi, ancak halkın inançlarına tezat teşkil etmeyecek şekilde yapıldığı takdirde amaca uygun olarak gerçekleşmiş olmaktadır. Böylece devlet, halkının hem din ve vicdan özgürlüğüne saygı duymakta, hem de inanç ve vicdanın temel haklar çerçevesinde yaşanılması için imkân tanımaktadır.

Din derslerinde veliler ile kilisenin sorumlu tutulması, onları din derslerinin teşkil ve tatbik edilmesinde hak sahibi yaptığı gibi, derslerin kendi inançları doğrultusunda verilir verilmediği konusunda hukukî yollardan takip edilmesini de mümkün kılmaktadır. Çünkü, sorumluluğu yalnız devlet tarafından taşınan bir din dersi, Alman anayasasına aykırıdır. Bunun aksi ise, devletin inanç alanına karışması anlamına gelmektedir.

4. Din Derslerinin Kilisenin İnanç Esasları Doğrultusunda Verilmesi

Alman anayasasınının 7/3. maddesi, din derslerinin okullarda verilmesi konusunda kiliseyi hem yetkili kılmakta, hem de derslerin içeriğinin kilisenin

¹⁷ Maier, a.g.e., s. 257.

inanç esaslarına göre verilmesini şart koşmaktadır. Almanya'da kilise ve dinî cemaat denildiğinde, Protestan ve Katolik mezhepleri ve bunlara bağlı diğer kollar anlaşılmaktadır.

Devlet, inanç dersi olması sebebiyle, din derslerinde, kilisenin temel inanç esaslarını hareket noktası olarak kabul etmektedir. Buna göre, sınıfların aynı inancı paylaşan öğrencilerden oluşturulması zorunludur. Çünkü, Katolik ve Protestanlar, dini farklı bir şekilde yorumlamaktadırlar. Diğer taraftan, Alman devleti, dünya görüşü ve dinî açıdan bütün vatandaşlarına karşı aynı mesafede olmak zorundadır. Bu sebeple, dinin temel ilkelerini belirleme yetkisi yoktur. Çünkü, devlet din ve ahlak konusunda tek otorite sahibi olarak Kiliseyi tanımaktadır.

Öteden beri üzerinde durduğumuz anayasa maddesine göre, Almanya'da eyaletlerin çoğunda ortaöğretim okulları, mezhebe bağlı Hıristiyan karakterli okullardır¹⁸. Sınıfların, aynı inançları paylaşan öğrencilerden oluşması, derslerin mezheplerin görüşleri doğrultusunda verilmesi, ders plan ve programları ile kitapların aynı esaslar çerçevesinde hazırlanması ve öğretmenlerin de aynı kriterlere göre tâyin edilmeleri gibi hususlar, Federal anayasa ve eyalet anayasalarının amir bir hükmüdür. Bununla hem devlet, hem de Kilise, okullarda Hıristiyan karakterinin korunmasını amaçlamaktadır.

Din derslerinin okullarda mezheplerin inançlarına göre verilmesi hükmü, ilkokullarda geçerli değildir. Çünkü, ilkokul öğrencilerine yaşları gereği mezhep ayırımı, farklı düşünce ve inançları ortaya çıkarmaktan ziyade, müşterek bir dinî duygu ve düşüncenin aşılması hedeflenmektedir. Bu sebeple, okullarda din dersleri her iki mezhebe mensup öğrencilerin oluşturduğu sınıflarda karma bir şekilde yapılmaktadır. Bununla birlikte, öğretmen tâyinlerinde öğrencilerin dinî inanç ve mezheplerine dikkat edilmektedir. Derslerin mezheplerin inanç esaslarına göre verilmesi hususu, Berlin, Hessen ve Bremen eyaletleri için geçerli değildir¹⁹. Din dersleri, hemen bütün eyaletlerde, devlet ve kilisenin, ders plan ve içeriğinin nasıl olacağı, derslerin ne şekilde ve hangi metotlara göre verileceği, ders araç ve gereçlerinin seçimi ile, öğrenimi kolaylaştırıcı metodik ve didaktik prensiplerin belirlenmesi konusundaki anlaşmaları doğrultusunda verilir.

5. Ders Kitaplarının Hazırlanması

Kilise ve cemaatların, din derslerinin verilmesine yönelik sahip oldukları yetki ve bu yetkinin sınırları, derslerin idaresi, ders plan ve muhteviyatının tes-

¹⁸ Herman Maier, *Aspekte, Christlicher Erziehung in der Schule, Im Auftrag der Landeskonferenz für Schule und Erziehung*, Regensburg, Pustet 1978, s. 257. Ayrıca bkz. Başkurt, a.g.e., s. 45.

¹⁹ Başkurt, a.g.e., s. 41.

piti, kitapların hazırlanması ve hangi sınıflara nasıl bir program uygulanacağına kadar gitmektedir. Kiliseler, bünyelerinde bulunan Din Pedagojisi bölümleri ve devletin görevlendirdiği eğitimciler aracılığı ile, programları ve kitapların muhteviyatını hazırlar. Tespit edilen programlar için bir deneme safhası geçirilir. Bundan sonra, başarılı olanlar geliştirilerek kullanılır, başarısız bulunanlar ise değiştirilir. Tespit edilen program ve kitaplar, devlet ile yapılan ve adına Missio Cononica denilen anlaşma ile uygulamaya konulur²⁰. Kilise, ders kitaplarının yazarlarını belirleme yetkisine de sahiptir. Devlet ve Kilise, yetkileri sebebiyle program ve kitapları veto etme hakkına sahiptirler. Bütün eyaletlerde din eğitimi kitaplarının muhtevası ve din dersi konuları için Hıristiyanlık inancını teşkil eden İncil kaynak olarak kullanılır²¹.

6. Din Dersi Öğretmenleri

Din derslerinin okullarda mecburi olması, din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesini de gerekli kılmaktadır. Bu maksatla devlet, İlahiyat Fakülteleri, Pedagoji Yüksek Okulları ve üniversite bünyelerinde din pedagojisi bölümleri açmıştır. İlahiyat Fakülteleri kilisenin elinde bulunmaktadır. Ancak devlet bu okulları yüksek okul olarak kabul etmektedir. İlahiyat Fakültelerini ve pedagoji yüksek okullarını bitirenler ilk ve ortaokullarda, üniversitelerin din pedagojisi bölümü mezunları da liselerde din derslerine girme hakkına sahiptirler. Ancak, şartlar yerine gelmiş olsa bile, öğretmenlerin, öğrencilerin inançlarını paylaşmaları ve kilise ya da dinî cemaattan yetki almaları şarttır.

Anayasa gereği (7/3), öğretmenlerin seçimi ve tayininde bu kurala mutlak uyulmaktadır. Kiliselerden alınan yetki, öğretmenin kilise tarafından kontrol edilmesine de imkan hazırlamaktadır. Bu durum, öğretmenin işini ciddiye almasına, plan ve programları eksiksiz bir şekilde uygulanmasını temin etmektedir.

Federal Anayasanın 7. maddesinin 3. fıkrası, öğretmenlere din derslerine girmeme hususunda hak tanımaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, Almanya'da ilkokullar, Hıristiyan karakterli okullardır. İlkokullarda sınıf öğretmenliği geçerli olduğu için, bir öğretmen aynı zamanda din derslerine girmek zorundadır. Eğer öğretmen dine inanmıyor veya öğrencilerinin mezhebine ait görüşleri benimsemiyorsa, din dersine girmez, girmesi için de zorlanamaz. Bu durumda, devlet veya kilise öğrencilere din dersi öğretmeni bulmak zorundadır. Bu şartın yerine getirilmesi, anayasada yerini bulan din derslerinin hakkıyla verilmesini sağlamak içindir.

²⁰ Biesinger, *a.g.e.*, s. 240.

²¹ Johannes Lachnemann, "Almanya'daki Müslüman Türk Çocukları İçin Din Eğitimi'nin Öğrenim Amaçları ve Metotları", Çev. Hasan Ekinci, Din Eğitimi ve Din Hizmetleri semineri, 8-10 Nisan 1988, s. 48.

Derslerden üst seviyede verim alabilmek için öğretmenlerin bilgili, istekli ve ruhen hazır olmaları gerekmektedir. Öğretmenlerin manevî ve pedagojik kişiliği, derslerin verimli olmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, bunların da ötesinde, öğrencilerin dinî bilgileri almaları yanında, öğretmenleriyle birlikte olmak, onları örnek almak ve tecrübelerinden faydalanmak gibi hususlar, dersleri daha da verimli bir konuma yükseltecektir. Bu açıdan, öğretmen-öğrenci ilişkileri, bilgi edinmekten daha önemlidir. Ayrıca, öğretmenin inançlı olması, inançlı ise öğrencisi ile aynı inancı paylaşması gerekmektedir. Bu durum, verimi artırır. İnançsız bir öğretmen, öğrencileriyle iyi bir iletişim kuramayacağı için, dersi isteyerek ve inanarak veremez. Bu sebeple, eğitimden arzu edilen olumlu sonuç alınmaz.

Almanya'da, öğretmenlerin seçiminde öğrencilerin inancı yalnız din derslerinde değil diğer derslerde de dikkat edilen hususlardandır. Uygulamalarda, buna uyulmaya özen gösterilir. Hiçbir inancın ve dinî değerın zedelenmemesine, hafife alınmasına müsaade edilmez. Bu sebeple, çocuk yuvalarından itibaren, bütün eğitim kurumlarında, öğrencilerin inançlarıyla ilgili konulara ters düşecek tavırlardan kaçınılması kuralına özenle uyulur. Bu hassasiyet, Din ve Vicdan Özgürlüğünün hakkıyla yerine getirilmesi adına gösterilmektedir. Söz konusu hususa o kadar önem verilmektedir ki, aynı dinin farklı mezhepleri olsa bile, din derslerinin bu mezheplerden oluşan karma sınıflarda dahi verilmesi uygun görülmemektedir. Bunun altında yatan sebep, mezhepler arasında belki tarihten gelen çekişmelerin öğrencilere de yansiyarak yol açabileceği olumsuzluklar ve birbirlerini tenkit etme ihtimalinden dolayı, farklı mezhebe mensup öğrencilerin inançlarının zedelenmesi sonucunda rahatsız olabilecekleri endişesidir. Bayyera'da bu konuda dinî cemaatların temelde bir oldukları genel ilkeler doğrultusunda anlaşma yapmaları sonucunda bazı okullarda dersler karma olarak yapılmaktadır²².

7. Din Derslerinin Diğer Derslerle İlişkisi

Din dersinin zorunlu ve branş dersi olarak kabul edilmiş olması, bu dersi diğer branş dersleriyle birbirini tamamlayan bir konuma yükseltmektedir. Esasen, bütün derslerin ana gayesi, öğrencilerin, insanları tanımayı, dünya ve hayatı anlamayı öğretmek, onların okulda edinecekleri bilgi ve tecrübeyle hayata atılmalarını ve başarılı olmalarını temin etmektir. Her dersin dünya, hayat ve insana bakış açısı farklıdır. Buna rağmen, önemli olan derslerin nitelikleri değil, hedefin aynı olmasıdır. Bu mânâda din derslerinin amacı, diğer dersler gibi, öğrencilere sosyal hayatta ve yaşadığı dünyada hangi rolü alacağını, görev ve sorumluluklarının ne olacağını öğretmektir.

22 Bkz. Başkurt, *a.g.e.*, s. 45-46.

Almanya'da, dersler verilirken üzerinde en çok durulan konuların başında, başkalarının inançlarını, dünya görüşlerini ve insan haysiyetini zedelememek gelmektedir. Din eğitimi uzmanları, din dersi öğretmenlerinin, diğer branşlara ait öğretmenlerle sıkı bir işbirliğine giderek görüş alışverişinde bulunmalarını istemektedirler. Böylece dersler arasında sağlanacak olan konsensüsün, eğitimi çok daha verimli hale getireceği savunulmaktadır. Din eğitiminin sadece din derslerinde değil, diğer derslerde de yapılabileceğini belirten bir çok eğitimci, bunun ancak dersleri bir bütün olarak ele almakla mümkün olacağını söylemektedir. Bu bağlamda, ahlak, tarih, biyoloji, edebiyat, sosyal bilgiler, fen bilgisi ve almanca gibi bir çok derste dinî parçalar ele alınabilir, yaratılış konuları işlenebilir, yaratılışın yalnız doğal bir hadise olmadığı, aksine onun bir yaratıcısının olduğu vurgulanabilir, İncil ve Hıristiyanlığın ahlak ilkeleri ve Allah'ın yaratıcılığı anlatılabilir. Böylece, yüce kudret önünde saygı ile eğilinmesi gerektiği; bunu öğrenmeyen insanların, diğer varlıklara gereği gibi saygı duymayacağı anlaşılabılır.

8. Devlet Din Dersinden Sorumlu mudur?

Din ve vicdan hürriyeti ile, ibâdetlerin yerine getirilmesi hürriyeti, insanların temel haklarından. Bu anlamda kanun koyucu, Almanya'da tamamen haklardan yana tavır koyarak, ülke sathında barındırdığı vatandaşlarına söz konusu hürriyetlerin yerine getirilmesini kanunla garanti altına aldığı gibi, yenilenip geliştirilmesine ve öğretilmesine fırsat tanımakta, imkan hazırlayıp desteklemektedir. Çünkü, demokratik bir hukuk devletinin en önemli görevi, ülke üzerinde yaşayan vatandaşlar ile grup ve kuruluşların hürriyetlerini temin etmek, koruyup kollamak ve bu hürriyetlerin özgür bir şekilde kullanılmasını kolaylaştırmaktır. Söz konusu hürriyetlerin en başta gelenlerinden birisi, hiç şüphesiz din ve bu dinin yaşanılması hürriyetidir.

Devlet, yetki ve sorumluluklarını üzerine aldığı vatandaşlarının maddî ve manevî ihtiyaçlarını gidermek, sosyal ve kültürel hayatı geliştirmek zorundadır. Ancak bu yetkiye dayanarak devlet, dini, hem düzenlemek, hem baskı altına almak, hem de yalnız bilgi vermek şekline dönüştüremez. Kilise ve cemaatların, dinin eğitim ve öğretiminden -devletin kontrolüne bir hâle gelmemek üzere- sorumlu tutulmasının sebebi budur. Diğer yandan, çocukların din eğitiminden veliler de sorumludurlar. Zira, devlet, kilise ve âile işbirliği ile yürütülen bir din eğitimi, beden ve ruh sağlığı açısından sağlıklı nesillerin yetişmesine imkan vermektedir. İşte bu yaklaşım, Almanya'da modern bir eğitim kanununun doğmasına zemin hazırlamıştır.

Demokratik ve modern bir devletin en önemli özelliklerinden biri de, din, mezhep ve ideoloji gibi konularda tarafsız kalmasıdır. Ancak bu tarafsızlık, hal-

kın dinî ihtiyaçlarını görmezlikten gelmek anlamına gelmemektedir. Devlet ülkedeki vatandaşların, grup ve kuruluşların temsilcisidir. Bu sebeple onlara hizmet götürmek zorundadır. Bu durum, aynı zamanda devletin kendi hüviyetinin de bir ispatıdır. Alman devleti, din derslerini okullarda mecburi tutmakla, hem kendi kimliğine sahip çıkmakta, hem de devlet olmaktan doğan, halkına hizmet götürme görevini yerine getirmektedir.

Bir devlet için, ahlakî mesuliyetini bilen insanların varlığı önemli bir husustur. Bu sebeple devlet, ahlakî sorumluluğunu bilen insanların sayısını artırmalı, bu yöndeki eğitimi teşvik etmeli, koruyup kollamah ve desteklemelidir. Çünkü, kanunların varlığı, kötülüklerin önlenmesinde her zaman yeterli olmayabilir. Bu açıdan, din ve ahlak dersleri, kendilerine has özellikleri sebebiyle, yüce bir yaratıcı karşısında derinden saygılı, insanlara karşı sorumluluk bilincine sahip, ahlakî değerlere bağlı insanların yetiştirilmesinde önemli ölçüde rol oynar. Din derslerinin mecburi oluşu, ülke ve insanların saâdeti için birer vasıta olacağı için, okullarda zorunlu hale getirilmiş, en uygun bir şekilde uygulanabilmesi için de devlet tarafından sahiplenilmiştir.

9. Din Derslerinin Mevcut Durumu

Yukarıda belirtilmeye çalışılan sebepler ve bu bağlamda siyasî ve sosyal diğer nedenlerden dolayı, din derslerinin bu günkü haliyle devam etmesi, hem bilim adamları hem de siyasîler tarafından istenmektedir. Ancak, derslerde Kili-se ve İncil doğmalarına çok sıkı bağlanıldığı, düşünce ve fikir üretme yerine ezberciliğe gidildiği, kilisenin bazı prensiplerinin protesto edilmesi sebebiyle kiliseden çıkışların arttığı gibi gerekçelerle din derslerinin reforma tabi tutulması istenmektedir²⁴.

Diğer taraftan, pedagoji ilmi pozitivist teorilerin etkisine girdiği için, öğrencilere pratik hayatta faydası ve ilgisi olmayan bir çok bilgi sunulmaktadır. Bu teori, öğrenme ve öğretme arzusunu azaltmış, sürekli bilgi edinmek gerektiğinden öğrenci ve öğretmenlerde bıkkınlık, disiplinsizlik, nasıl hareket edeceğini bilememe, ahlakî değerlerde dejenerasyon ve derslerde verimsizlik gibi sonuçlar doğurmuştur. Bu olumsuzluklar, hem öğrencilerin hem de velilerin okullara olan güvenini sarsmıştır.

Dolayısıyla, eğitim ve öğretimin, genel hatlarıyla gözden geçirilerek, ona ahlakî bir boyut katılması, karşılıklı diyalog ve hoşgörü temelleri üzerine oturularak insanların hayattan beklentilerine ve neden-niçin sorularına yanıt verecek hale getirilmesi istenmektedir. Öğrenciler, kendilerine örnek alacak insanla-

23 Biesinger, *a.g.e.*, s. 222.

24 Dörger, Hans Johaim, *a.g.e.*, s. 63.

rı aramakta ve buna ihtiyaç duymaktadırlar. Bu sebeple, öğretmenler, inanç sahibi, ahlakî değerleri özümsemiş, sorumluluk duygusu taşıyan, ikna eden, güven ve cesaret veren kişiler olmalıdırlar. Din ve ahlak dersleri, bu konu için önemli bir vasıta. Bu sebeple, eğitim ve öğretim sistemi, yeniden değerlendirilerek antropolojik temellere oturtulmalı, yani insanîleştirilmelidir²⁵.

Bu gerekçelerden hareketle birçok eyalet, eğitim sistemini ele alarak aşağıda verilen ve hemen bütün eyaletler tarafından kabul edilen anayasa maddesi çerçevesinde yeniden düzenlemiştir.

*"Allah'a karşı derinden hürmetkâr (Ehrfrucht vor Gott), başkalarının inanç ve kanaatlerine, haysiyet ve şerefine saygılı, kendi kendine yeten (yaratıcı), mesuliyet ve vicdan sahibi, devamlı yardıma hazır, gerçeklere, doğru, iyi ve güzele karşı ufku geniş, samimi, hoşgörülü, Alman halkını seven ve başka halkların barışından yana tavır koyan insanlar yetiştirmek"*²⁶

Din derslerinin cazip ve sevilir hale getirilmesi için ise, şu hususların yerine getirilmesi istenmektedir:

- 1- Din dersleri, dünya ve toplumun durumunu tenkit eder hale getirilmelidir.
- 2- Din dersleri, bilgi ve tartışma dersi haline getirilmelidir.
- 3- Din dersleri, gençlerin günlük ve dinî sorunlarına çözüm üretebilmeli, diğer din ve dünyevî konuları da ele almalıdır.
- 4- Din dersleri serbest bir şekilde dinî meseleler yanında sosyal meselelerle de yeterince ilgilenmelidir²⁷.

10- Din Dersine Alternatif Bir Ders: Ahlak

Din derslerine yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı katılımın azalması sebebiyle bir çok eyalette din dersine alternatif ders uygulaması mecburi hale getirilmiştir²⁸. Ahlak ve toplumculuk dersleri (Ethik Unterricht, Ethik, Sittlichkeits Lehre) şeklinde uygulanan bu derslerde, sosyal meselelere ağırlık verilmekte, olaylara dinî değil, ahlakî açıdan bakılmakta, değer yargılarının bilincine varmayı kavratan, felsefe ve din bilgisi üzerine tartışma yaratacak bir zemin hazırlanmaktadır. Fakat amaç olarak, enteresandır ki, öğrencilere dinin sevdirmesi ve onları insana değer verir bir karakterde yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Böylece devlet, geleneksel eğitimdeki mesuliyetini ahlakî ve moral eğitimi yaparak yerine getirmek istemektedir.

25 Maier, a.g.e., s. 7-8.

26 Maier, a.g.e., s. 253, Başkurt, a.g.e., s. 55.

27 Başkurt, a.g.e., s. 55.

28 Laehnemann, a.g.m., s. 51-53, Başkurt, a.g.e., s. 55, 56, 43, 92.

Görüldüğü gibi, Almanya'da her ne şart altında olursa olsun din derslerinin kaldırılması düşünülmemekte, aksine ahlak gibi dersler konularak öğrencilerin dine olan ilgilerinin artırılması amaçlanmaktadır. Bu sebeple de, din derslerinin daha cazip hale getirilmesi, sadece dinî bilgiler verilen değil, aksine hayata ve problemlere çözüm üreten, analiz yapan ve öğrencileri düşünmeye sevk eder bir konuma getirilmesi hedeflenmektedir²⁹.

E- EYALETLERDE DİN DERSİ UYGULAMALARI

Almanya'da 16 eyalet bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, her eyaletin kendine ait anayasası, ayrı bir hükümeti, yönetim birimleri ve bütçesi bulunmaktadır. Eyaletler, üzerinde barındırdıkları vatandaşların benimsedikleri mezheplere göre siyasî ve dinî yönden farklılıklar arz etmektedir. Dolayısıyla, bir makale çerçevesinde, bütün eyaletleri ayrı ayrı incelemek ve din eğitimi hususundaki değişik uygulamaları ortaya koymak imkansızdır. Bu sebeple, yazımızda belli başlı eyaletleri ele alarak, din eğitimi konusunda özellik arz eden uygulamalara dikkat çekmek istiyoruz. Böylece din eğitiminin, çeşitli eyaletlerde nasıl uygulandığını, ne gibi kolaylıklar veya imkanlar tanındığını tespit etmeye çalışacağız.

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, eyaletler, din dersi uygulamalarıyla ilgili yasalarını, federal anayasanın 7. maddesi çerçevesinde ve bölgelerindeki nüfusun dinî yapıma göre düzenlemişlerdir. Bütün eyaletlerde veliler, çocuklarının ruhsal ve bedensel açıdan sağlıklı yetiştirilmeleri için eğitimden sorumlu tutulmuşlardır.

1- Bavyera

Bavyera eyaletinde, nüfus daha çok katolik mezhebine mensuptur. Katolikler, Protestanlara göre dinî geleneklere daha sıkı bağlıdırlar. Bavyera'da bu sebeple, din dersi uygulamaları, yoğun bir şekilde devletin desteği, kilise ve cemaatların görüşleri ile velilerin sorumluluğu doğrultusunda yapılmaktadır. Eyalet anayasasının 136. maddesi ile Temel Okul Kanununun 125. maddesine göre, din dersleri temel eğitim okullarında, ortaokul, lise, özel eğitim (özürlülere ait) kurumlarında, meslek ve meslek geliştirme okullarında, ekonomi okullarında, branş ve meslek yüksek okullarında mecburi derslerdendir.

Bu eyaletin temel eğitim kanununun 13. maddesine göre, okul, çocukların dinî eğitiminde velilere yardımcı olmak zorundadır. Okul duası, okul ibâdeti ve ruhanî âyini gibi dinî görevlerin yerine getirilmesinin serbest oluşu, bu yardımın

²⁹ Shultze, *a.g.e.*, Stand X, s. 110, Hans Johaim Dörger, *Religions Unterricht in der Schule, Analyse Konzepte*, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, Kohlhanimer 1976, s. 50.

hangi alanları kapsadığını ortaya koymaktadır. Bu cümleden olmak üzere, Bavyera eyaletinde her sınıfa bir haç asılabilmekte, okulların açılış ve kapanışlarında kiliseye gidilerek dua edilebilmektedir.

Öğretmen ve öğrenciler, dinî değerlere saygı hususunda dikkatli davranırlar. Dinî değerlere saygı, yalnız din derslerinde değil, diğer bütün derslerde de dikkat edilmesi gereken temel ilkelerdendir. Bu konudaki eyalet anayasasının 136/1. maddesi aynen şöyledir: "*Bütün okullarda, ders esnasında dinî duygulara dikkat edilir.*"³⁰ Hiçbir öğretmen istemediği halde din dersi vermeye zorlanamaz. Bavyera eyaletinde, din ve vicdan özgürlüğünün yerine gelmesi için oldukça hassas davranılmakta, farklı inanç ve görüşlerin zedelenmemesi için, öğrencilerin inançlarına ters düşecek ve onları hafife alacak konulardan kaçınılmaktadır.

Mevcut uygulamaların, çok fazla dinî bulunması sebebiyle kaldırılması için inançsız bir kişi tarafından, mahkemeye başvurulmuştur. Davacının mahkemeyi kazanması üzerine, okul idaresi konuyu bir üst mahkemeye götürerek temyiz etmiştir. Temyiz gerekçeleri ise şu şekilde belirtilmiştir:

1- Hıristiyanlık dinine ait kültür ve değerlerinin okullarda verilmesi anayasa ile garanti altına alınmıştır.

2- Hıristiyanlık, sadece tarihten ibaret değil, aksine, ahlakî ve manevî değerlere sahip bir dindir. Eğitim, sadece bilgi vermekle kalmıyor, aksine öğrencilere dinî ve ahlakî değerlerin kazandırılması açısından da görev üstlenmektedir.

3- Çocuklarda Allah'a karşı saygı ve hürmetin uyandırılması, ilim ve din arasında denge kurulması gibi hususlar eğitimin hedefleri arasındadır.

4- Okul duası ve diğer dinî geleneklerin icrası, bu hedefe ulaşmak için birer vasıtaadır.

Bu gerekçeler sonucunda, okul idaresinin kazandığı davayı, davacı bu defa anayasa mahkemesine götürmüştür. Federal mahkeme, okul duası gibi hususları yabancıların ve dini kabul etmeyen öğrencilerin bulunduğu sınıflarda yasaklamakla birlikte, karara "Almanya laik bir ülkedir. Fakat, âilelerin dinî terbiye hedeflerini de gözetmek gerekir. Bu sebeple, isteyenlere bu yönde yardımcı olunmalıdır" kaydını düşerek, dinî uygulamaların serbestçe yapılması hususunda kolaylık tanımıştır. Bavyera eyaletinde bu konuda çok sayıda mahkeme açılmış, ancak hemen hepsi din derslerinin anayasaya uygunluğu şeklinde sonuçlanmıştır³¹.

30 Norbert Rixius, "*Synope Rechtlicher Regelungen zum Religionunterricht*", Rahmen Bedingungen, und Materialien zur Religiösen Unterweisung für Schüler Islamischen Glaubens, Soest 1987, s. 61.

31 Maier, a.g.e., s. 260.

Bavyera'da, öğretmenlerin seçimi, plan ve programlar ile kitapların hazırlanması gibi hususlar, daha önceki bölümlerde belirtildiği şekilde kayıt altına alınmıştır.

2- Baden-Württemberg

Baden-Württemberg eyaletindeki din dersi uygulamaları, diğer eyaletler gibi bazı farklı özellikler taşımaktadır. Eyalet anayasasının 12. maddesi eğitim ve öğretimin ana hedefini şu şekilde belirlemektedir:

*"Gençler, Allah önünde mesuliyetlerini içtenlikle bilen, Hıristiyanlık hamiyet ve ruhu ile dolu, başkalarını bu duygularla seven, insanların kardeşliğine inanan, barışsever, vatan ve milletini seven, örf ve politik mesuliyetlerinin şuurunda, meslekî ve sosyal yararlılık esaslarına göre ve hürriyetçi demokrasi anlayışına göre yetiştirilirler. Eğitimin sorumluları, kendi alanları içerisinde anne-baba, devlet, dinî cemaat, çevre ve çocuğun birlikte olduğu gruplardır."*³²

Bu eyaletin okul kanunu da eyalet anayasasının içerdiği hususlara benzemektedir. Söz konusu kanunun 1/1 fıkrası, "Devlet ve toplum içerisindeki hak ve görevlerini bilen ve bu doğrultuda sorumluluklarının bilincinde, cemiyete faydalı insanlar yetiştirmek" şeklinde düzenlenmiştir. Bahse konu kanunun 2. fıkrası ise şöyledir:

"Okul, eyalet anayasasında belirlenmiş olan eğitim ve öğretim görevini gerçekleştirmekle yükümlüdür. Okul, öğrencilere bilgi, beceri ve kâbiliyet kazandırma dışında özellikle; Allah'a karşı saygı ve sorumluluk bilincinde, Hıristiyanlık sevgisi ruhunda, insanlığın barışından yana, onları seven bir anlayışta, millet ve vatanını seven, başkalarının haysiyet ve inancına saygılı, verimli ve başarımlı olma azminde, yaratıcı bir ruh sahibi kılan, kişisel sorumluluk bilincinde, sosyal hayata hazır ve verimli olacak olgunlukta, şahsiyet ve kabiliyetlerinin gelişmesini sağlayacak şekilde eğitmek ve yetiştirmekle yükümlüdür."

Yukarıda geçen hem eyalet anayasası, hem de okul kanununda yer alan "Allah'a karşı derinden hürmet ve saygı duyan" anlamına gelen "Ehrfurcht vor Gott" ifadesi, federal ve eyalet anayasasının özeti niteliğinde olan ve esbabı mucibe (Präambel), denilen yani, anayasanın çıkarılış sebeplerinin belirtildiği yerde de geçmektedir. Bu kelime sözlük olarak, "derin hürmet ve huşu" anlamlarına gelmektedir. Huşu, sevgiye dayalı korku demektir. Buna göre, anayasa ve okul kanunları, insanlara hizmet ve haklara saygının önce yüce kudret karşısında yerine getirilecek olan saygıyla irtibatlı hale getirmektedir. Çünkü, devlet içerisinde görev üstlenen kişilerin tamamı, okul deneni organizasyonun çarkından geçmektedirler. Dolayısıyla, Allah'a karşı saygı ve sorumluluk bilinci taşıma-

³² Verfassung des Landes Baden-Württemberg, s. 15.

yanların, diğer insanlara karşı hassas olamayacakları gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, eğitim ve öğretimde öncelikli olarak herkesin Allah'a karşı sorumluluk taşıdığı bilincinin kazandırılması gerektiği anlayışı ilke haline getirilmiştir.

Diğer eyaletlerde olduğu gibi, Baden-Württemberg eyaletinde de din dersleri mecburi derslerdendir. Eyalet, bu görevin yerine getirilmesini her şeyden önce kendi aslı görevleri arasında saymaktadır:

"İnsan, çevresinde ve cemiyet içerisinde yardımlarını serbestçe yapabileceği ve Hıristiyanlığa ait ahlakî kaide ve kurallarını kendisi ve başkaları için faydalı olacak şekilde geliştirme hakkına sahiptir."

"Devletin görevi, insanlara hizmet etmektir. Devlet, kendi sınırları içerisinde yaşayan insanları düzenli bir cemiyet altında toplar, onlara kanun ve talimatnamelerle karşılıklı hak ve sorumluluklarını denkleştirir, korur ve geliştirir."³³

Eyalet anayasasında Hıristiyanlığın adının geçmesi, âdeta bu eyalette Hıristiyanlığın resmî din olarak kabul edildiği gibi bir izlenim vermektedir. Buna göre, halkın dinini gerek okul denilen kurumlarda, gerekse başka yerlerde öğrenmesi ve yaşaması garanti altındadır. Devlet ise, bu konuda halkı yardımcı olduğu gibi, dinî hayatı koruyup geliştirecektir. Bu açıdan, okullardaki din eğitimi, devletin halkına götürdüğü hizmetler halkasından sadece biridir.

a- Hıristiyan Karakterli Okullar

Baden-Württemberg eyalet anayasasının 15. maddesine göre, orta dereceli resmi okullar, Hıristiyan karakterini haiz okullardır. Yine aynı maddeye göre, veliler doğal olarak çocuklarının eğitimi ve yetiştirilmelerinde söz sahibidirler.

Alman devleti, kilise, dini cemiyet ve diğer sivil kuruluşların eğitim başta olmak üzere, yapacakları hizmetleri takdirle karşılamakta ve desteklemektedir. Eyalet anayasasının 4, 7 ve 9. maddeleri, konuyla ilgili hususları garanti altına almaktadır.³⁴

Din eğitiminin hangi çerçevede verileceğine ise, eyalet anayasasının 16. maddesi açıklık getirmektedir:

"Okullarda çocuklar Hıristiyanlık ve Batı eğitim ve kültür değerlerine göre yetiştirilirler. Dersler, din dersleri hariç birlikte işlenir."

³³ *Verfassung des Landes Baden-Württemberg*, s. 11.

³⁴ Başkurt, a.g.e., s. 81-82.

"İlk ve ortaokullarda, öğretmen tâyinlerinde öğrencilerin dinî ve dünyevî inançları göz önüne alınmalıdır. Bununla birlikte, dinî değerleri kabul etmeyen öğretmenler de zarara uğratılmazlar."

"Eğer okullarda Hıristiyanî karakterin yorumlanması hususunda ihtilaf ve şüphe doğarsa, bu problem devlet, dinî cemaatler, öğretmenler ve velilerden oluşturulacak olan bir danışma kurulu tarafından çözülür."³⁵

Anayasa maddesinde de görüldüğü gibi, din dersleri ve diğer derslerin hareket noktasını, Hıristiyanlık dini ve kültürü oluşturmaktadır. Batı eğitim ve kültür değerlerinin temeli hiç şüphesiz Hıristiyanlık dinine ve geleneklerine dayanmaktadır. Zaten eğitimden dinî cemaatlerin ve âilelerin de sorumlu tutulması, bu hususu açıkça ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan, anayasa maddesinde bahsedilen Hıristiyanlık karakterinin yorumlanması konusunda ortaya çıkacak olan problemin çözümünde izlenecek olan yolun kanunla belirlenmesi dikkat çekicidir. Buna göre, ne üst bir makam, ne okul idaresi, ne öğretmen ne de başkaları kendi istedikleri veya anladıkları şekilde Hıristiyanlık karakterini yorumlama hakkına sahip değildirler. Anayasaya aykırı olduğu için, bu konuda, hiçbir idarî merci kendi isteğine göre hareket edemez. Bu durumda, eğitim ve öğretimden sorumlu bütün yetkililer bir araya gelerek meseleyi çözerler.

İnançla ilgili problemlerin bu şekilde çözülmüş olması, hem halkın inanç değerlerine saygı anlamı taşımakta, hem de çeşitli mercilerin dinî değerleri kendi istekleri doğrultusunda yorumlayıp uygulayamayacağını ortaya koymaktadır. Böylece, yönetenlerle yönetilenler arasında kavga ortamı doğmamış olduğu gibi, eğitim, töhmet ve zan altında kalmaktan da korunmuş olmaktadır. Bunun diğer bir anlamı da, kanunlarla garanti altına alınmış olan din ve vicdan özgürlüğünün hakkıyla yerine gelmesidir.

Din derslerinin kanunlarla mecburi hale getirildiği bu eyalette, her hangi bir inanca mensup 8 öğrenci bir araya gelirse, bu öğrencilere de din dersi vermek zorunludur. Bu sayıdan az öğrenci bir araya gelir ve din dersi almak isterlerse, yine okul idaresi bu öğrenciler için sınıf açmak ve din dersi verdirmek durumundadır³⁶. Din dersine katılmayan öğrenciler, Baden-Württemberg okul kanununun 100. maddesine göre ahlak dersine girmek zorundadırlar. Söz konusu madde şöyledir:

"Din derslerine katılmayan öğrenciler için ahlak dersi esas derstir."

³⁵ *Verfassung des Landes Baden-Württemberg*, s. 17.

³⁶ *Wilhelm Holfelder, Wolfgang Bosse*, s. 279.

"Ahlak dersi, öğrenciye sorumlu ve asgarî müştereklere uygun davranmayı, değerlerin bilincine varmayı hedefleyen bir eğitim vermeyi hedefler. İçeriği anayasada, eğitim ve öğretimin amaçları arasında belirtilen değer yargılarına ve genel ahlak prensiplerine uygun olarak hazırlanır. Verilen dersin, bu görüş ve prensipleri yerine getirmesi yanında, felsefe ve din bilgisi üzerine tartışma yaratacak bir zemin hazırlaması gerekir."³⁷

Görüldüğü gibi, her ne şekilde olursa olsun, öğrencilerin dinî değerleri benimsemesi ve bu değerler çerçevesinde hareket etmesi istenmektedir. Ahlak derslerinde bile, dine yönlendirici formüller geliştirilerek, öğrencilere dinin sevdirilmek istenmesi, gerçekten dikkat çekicidir.

Bu eyalette, din dersi plan ve programları ile ders kitaplarının hazırlanması, öğretmenlerin seçim ve tâyini gibi konular diğer eyaletlerdeki gibidir.

3- Berlin, Bremen, Hamburg, Aşağı Saksonya, Hessen ve Shleswig-Holstein

Bu eyaletlerde, din dersleri okullarda temel derslerden olmakla birlikte, sınıflar, mezheplerin inanç esaslarına göre değil, Hıristiyanlığın temel ilkelerine bağlı birlik (karma) okulları şeklinde düzenlenmiştir.

Berlin eyaletinde daha esnek davranılarak, okullar her inanca açık okullar olarak kurulmuştur.

Aşağı Saksonya'da velilerin istemesi halinde, mezhebe bağlı okulların kurulmasına müsaade edilmektedir. Bununla birlikte, kitapların içerikleri sınıflardaki öğrencilerin % 80 ve daha yukarısının mezheplerine göre belirlendiği gibi, bu tür okullar, esas alman bu mezhebe göre kurulan diğer okullarla eş değerde kabul edilmektedir³⁸.

Hamburg ve Schleswig-Holstein eyaletlerinde Birlik Okulları dışında okul açmak mümkün değildir.

Hessen'de her hangi bir mezhebe mensup 8 öğrenci bulunduğu takdirde bu öğrencilere din dersi verilir. Hatta, bu sınıf başka okullardan gelebilecek öğrencilerden de oluşturulabilir.

4- Nordrhein-Wesfallen

Bu eyaletteki din dersi uygulamaları, daha önce izah edilen Bavyera eyaletindeki uygulamalara benzemektedir. Bununla birlikte, okullar genel olarak a-Birlik Okulları, b-Mezhebe Bağlı Okullar c- Diğer görüşlere ait okullar olmak

37 *Verfassung des Landes Baden-Württemberg*, s. 287.

38 Başkurt, *a.g.e.*, s. 81-82.

üzere üç kategoride ele alınmıştır. Okul veya sınıfların kuruluşu, bu kriterlere göre yapılmaktadır³⁹. Diğer taraftan, başka inançlara mensup öğrencilerden oluşan bir sınıf açıldığı takdirde, bu öğrencilere de din dersi verilmesi kanunî bir zorunluluktur.

5-Saarland ve Rheinlandpfalz

Saarland ve Rheinlandpfalz eyaletlerinde okullar Birlik Okulları ve Mezhep Okulları olmak üzere iki şekilde kurulmuştur. Saarland eyaletinde, azınlıklara ait öğrencilerden 5 öğrenci bir araya geldiği takdirde, sınıf açılması ve din dersi verilmesi şarttır. Bundan az sayıdaki öğrencilerin oluşturacağı sınıflara, okul idaresinin vereceği izne bağlı olarak din dersi verilebilir. Ancak, bu tür öğrencilerin, 9. sınıftan itibaren ahlak derslerine girmeleri mecburidir⁴⁰.

Karma olarak kurulan birlik okullarında sınıflar her ne kadar dinî karakter taşıyor gibi görünseler bile, bu tür okulların tamamında derslerin hareket noktasını İncil, Kilise, Kilise Tarihî ve Aktiviteleri, Hz. İsa'nın hayatı ve getirdiği ilkeler ile Hıristiyanlığın temel kuralları oluşturmaktadır. Eğitim ve Öğretim bu doğrultuda düzenlenmiş ve hümanist bir eğitim amaçlanmıştır. Söz konusu amaç ise "Öğrencileri Allah önünde saygı ile eğilme ve insan haysiyetine dikkat etmeyi sağlayacak sosyal davranışları yapacak şekilde uyarmak" şeklinde eğitimde uyulması gereken kâmin haline getirilmiştir. Ayrıca, bu eyaletlerde, "İnsanî değerlere bağlı (hümanist) demokrat, özgürlüklerden yana, diğer inançlara saygılı ve tahammül edebilme şuurunda, vatan ve milletini seven, ulusların birliğine inanan ve barışçı bir zihniyette yetiştirilmesi" birer ilke olarak benimsenmiştir⁴¹. Diğer eyaletlerde ise, okullarda Hıristiyanî karakterin kazandırılması, din eğitiminin temel ilkeleri arasında sayılmaktadır.

F-ALMANYA'DA ÇOCUK YUVALARI (KINDERGARTEN) VE DİN EĞİTİMİ

1. Çocuk Yuvalarının Tarihi Gelişimi ve Kilise

Başlangıçta, annelerin işe başlamaları sebebiyle ortada kalan ve eğitilmeyen çocuklara sahip çıkmak, onları hayata hazırlamak ve eğitmek amacıyla kurulan çocuk yuvaları (Kindergarten), daha sonraları fakir ve muhtaç çocuklar ile aşağı tabakadaki âilelerin çocuklarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

39 *Die Schade in Nordrhein Westfalen, eine Schriftenreihe des Kultusministers, Grundlagen*, s. 25.

40 Axel Campenhausen, Peter Lerche, *Deutsches Schulrecht, Sammlung des Schul und Hochschulrechts des Bundes und der Länder*, Stand IV, Juli 1991, Schultz 1991 s. 12.

41 *Die Schade in Nordrhein Westfalen, eine Schriftenreihe des Kultusministers, Grundlagen, Handbuch Schulmitwirkung Rechts und Verwaltungsvorschriften*, 2. überarbeitete und verbesserte Auflage, 1979, s. 24.

İlk çocuk yuvasının, 16. yüz yılın ikinci yarısında kendilerine "Havariler Topluluğu" adını veren dinî bir cemaat tarafından "Çocuk Bakım Evleri" (Kinder Hausern) adıyla Lübnan'da açıldığı bilinmektedir. Havariler Topluluğu gibi yine dinî bir cemaat olan Bohemya'lı Kardeşler, bahsi geçen yuvayı örnek alarak Almanya'da ilk çocuk yuvasını açmışlardır. Söz konusu yuva ile; 2-6 yaş arası çocukları ele alarak, onlara örf ve âdetlerle birlikte dinî bir eğitim verilmesi amaçlanmaktaydı.

Almanya'da okul öncesi eğitimle ilgili çalışmalar, 250 yılı aşkın bir zamandan beri devam etmektedir. Önceleri çocukları korumak maksadıyla açılan bu kurumlar, 1840 yılında Fröbel'in pedagojik bir program dahilinde açtığı yuvalardan itibaren ciddi bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır.

Almanya'da 1848 tarihine gelinceye kadar, din adamları, pedagoglar ve değişik mesleklerle ait kişiler tarafından çok sayıda çocuk yuvası açılmıştır. Katolik ve Protestan Kiliseleri, bu tarihte toplanarak, eğitim dahil diğer sosyal işlerle meşgul olmak üzere bir komisyon kurdular. Bu tarihten itibaren, özellikle Protestan kilisesi, çocukların okul öncesi eğitimine yönelik önemli çalışmalarda bulundu ve çeşitli eyaletlerde çok sayıda yuva açtı.

1920 yılında, kiliseler dahil toplumun her kesiminden yetkililerin çağırıldığı mecliste yapılan görüşmeler sonunda, çocuk yuvalarının denetimi, kiliselerin isteği doğrultusunda kendilerine bırakıldı. Buna göre, okul öncesi eğitim âilede başlar, çocuk yuvaları ise bu konuda âilelere yardım eder. Eğer, isteğe bağlı olarak kurulan bu yerler ihtiyaca cevap veremez ise, o zaman, bu açığı devlet kapatır. 1921 yılında çıkarılan bir kanuna göre, hayır kurumları, kilise ve vakıflar, âileden sonra çocukların eğitimi ile ilgilenme hakkına sahip oldular. Bu durumda, âile, eğer çocuğunun eğitimi ile gerektiği gibi ilgilenmez ise, bu çocuklarla ilgilenmek üzere gençlik dâireleri yetkili kılındı⁴².

İkinci dünya savaşından sonra, kilisenin devrede olması sebebiyle, dinî eğitimin çok fazla olduğu gerekçesiyle özellikle politikayla uğraşan kadınlar tarafından üniversitelerin bulunduğu şehirlerde alternatif çocuk yuvaları açıldı.

1970 yılına gelinceye kadar, çocuk yuvalarından siyasî ve sosyal bir takım problemlerden dolayı istenilen netice alınmadı. Bu sebeple, yuvaların ıslah edilmesi yönüne gidilerek hem sayıları artırıldı hem de bu yerler için eğitimciler yetiştirilmeye başlandı. Çok sayıda formül denendi. Çocukların, kabiliyetlerine göre yönlendirilmeleri, yuvaların idarelerine bırakıldı. Bölgedeki ilkokullarla iş birliğine gidilerek, çocukların ilkokula hazırlanmasında büyük rol oynandı. Çocukların sosyalleşmesi, oyun imkânı bulması, hayata hazırlanması, dinî kaide

42 Başkurt, a.g.e., s. 104.

ve kuralların öğrenilmesinde tertip ve düzene uyulması, çalışan anne ve babaya kolaylık sağlanması, erken yaşlarda, pedagojik formasyon almış eğitimcilerin denetiminde sıcak bir ortam bulunması, bir sonraki eğitim basamağına hazırlanması ve uyumu gibi bir çok hususta çocuk yuvaları eğitime önemli katkıda bulunmaktadırlar.

2. Çocuk Yuvalarının Hukukî Durumu

Almanya'da çocuk yuvaları resmi ve özel olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır.

Çocuk Yuvalarının % 70'i kiliseler ve bu kiliselere bağlı cemaatler tarafından idare edilmektedir. Kalan %30'luk bölümün, bir kısmı devlete bir kısmı da belediyelere aittir.

Kiliselere ait çocuk yuvaları, kilisenin hemen yanında bulunmaktadır. Yuvalarda, mensubu bulunulan kilisenin inanç esasları doğrultusunda bir eğitim yapılıır. Bu konuda, protestanlar daha esnek, katolikler ise daha katı davranmaktadırlar. Öyle ki, Katoliklere ait yuvalar tamamen kiliseye ait simge ve sembollerle donatılmıştır. Çocukların başında, sivil eğitimcilerin yanında bir de rahibe bulunmaktadır.

Her iki mezhebe bağlı yuvalardaki çocuklar, Kiliselerdeki her türlü dinî gün, âyin ve kutlamalara katılırlar. İncil'den âyet ve kıssalar okumak, yemeklere dua ile başlamak, yemekten sonra Allah'a hamdetmek, yer yüzünün yaratılışını çeşitli uygulamalarla göstermek gibi bir çok uygulama, kanunen mecburi olmasa da geleneksel olarak tatbik edilmektedir. Bu tür uygulamalar, kanunlara göre yasak da değildir. Zaten, daha önce de çeşitli kereler ifade edildiği gibi, devlet, halkın inançlarına dâir bilgilerin öğrenilmesine karşı çıkmamakta aksine her türlü desteği sağlayarak geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır.

3. Plân ve Programlar

Yuvalarda mutlaka uyulması gereken plan ve program bulunmamaktadır. Esasen, yaşları gereği çocuklar için çok fazla programa ihtiyaç duyulmamaktadır. Ancak, 70'li yıllardan sonra, önceleri daha çok dini bilgiler ve oyuna ağırlık verilirken, özellikle 1990 yılından sonra, plan ve programlar daha düzenli hale getirilmiştir. Dinî bilgiler ve dinî geleneklere ilave olarak, sosyal hayatla ilgili konulara da ağırlık verilmiştir. Çocukların kabiliyetlerini tespite yönelik çalışmalar, oyunlar, çevre, sağlık, trafik, âile-okul işbirliği, kitap okuma, düzenli olma, giyim-kuşam, paylaşma, evden ayrı kalma, temizlik, hasta ve yaşlıları ziyaret etme gibi birçok alanda çocuklara bilgi ve beceri kazandırma cihetine gidilmiştir.

Diğer yandan, kilisenin yuvalardan sorumlu tutulmuş olması, inisiyatifin kilisenin elinde olması anlamına da gelmektedir. Kilise, bu imkanı kendi anlayışı ve hedefi doğrultusunda kullanmaktadır. Kilise, insanlara yardım etmeyi kendi aslı görevleri arasında saymaktadır. Çocuklara hizmeti de bu çerçevede değerlendirerek, kurulduğu günden beri çocuklara yuvalar açarak yardım eden kilise, bu çalışmalarını aynı zamanda misyonerlik görevinin de bir gereği saymaktadır.

Hıristiyanlık gereği, bir çok âile kilisenin tabii üyesidir. Çok sayıda âileye yardım eden kilise, eğitim açısından da onların seviyelerinin yükseltilmesini bir sorumluluk olarak telakki etmekte ve bu sebeple okul öncesi çocukların eğitiminde görev almaktadır.

Kilise, dinî tecrübeleri çocuklara kazandırmak istemektedir. Onları zaman zaman kiliseye götürerek, dinî âyinlere katılmalarını sağlamanın sebebi budur. Büyüklerle birlikte olmak, onların tecrübelerinden faydalanmayı öğrettiği gibi, inançlarının kuvvetlenmesine de önemli katkıda bulunmaktadır. Çünkü, çocukların, ilcriki yaşlarda dinî sembol, örf, âdet ve gelenekleri kolay bir şekilde öğrenip kabul edebilmeleri için bu konudaki eğitime erken yaşlarda başlanması gerekmektedir.

Bu ve buna benzer sebeplerle, kilise, okul öncesi çocukların eğitimi ile ilgilenmektedir. Bu çerçevede, İncil'den kıssalar, başta Hz. İsa olmak üzere, çeşitli peygamberlerin hayatı, insanları iyilik yapmaya ve herkesi sevmeye yönlendirecek Hıristiyanlıkla ilgili temel ilkeleri çocuklara kazandırmaya yönelik oyunlar oynamak ve hikayeler okumak yuvalarda en çok baş vurulan usullerdendir. Bu sebeple, resimli çocuk İncil'leri hazırlanmış, çocukların dikkatini çekmek için İncil'de geçen olayları boyamak üzere resimleyerek eğitim materyali olarak kullanılmaktadır. Yapıştırma, resimleme, eksikliği tamamlama, İncil'de geçen olayları özel olarak hazırlanmış resimli kitaplardan takip etme gibi yöntemler, çocukları hem İncil ile yüz yüze getirmekte, hem de olayları psikolojik olarak yaşatmaktadır. Bu şekilde duygu eğitimi metoduna baş vurulması, çocuklarda, erken yaşlarda dinî duyguların kuvvetlenmesine ve din ile yüz yüze gelmelerine imkan vermektedir.

Kiliselerin, bu tür dinî eğitim yapmasından halk da rahatsız değildir. Zira, çocuk yuvaları halkın taleplerine cevap verememektedir. Orta eğitimde olduğu gibi, okul öncesi eğitimde de devlet, kilise ve âile işbirliğini görmek mümkündür. Bu bütünlük, her alanda olduğu gibi, devlet, dinî teşekküller ve vatandaşlar arasındaki barış ve huzurun en bariz göstergesidir.

SONUÇ

Almanya'da, din eğitimi, insanların sahip oldukları temel haklar çerçevesinde ele alınmış ve uygulama alanına konulmuştur. Devlet, söz konusu hakları kanunla garanti altına almakla kalmamış, bu hakların öğrenilmesi ve yerine getirilmesi için maddî her türlü desteği de sağlamıştır. Çünkü devlet, kendisini vatandaşlarının temsilcisi ve varlık sebebi olarak görmektedir. Bu açıdan, devlet, kendisini vatandaşının hizmetçisi olarak telakki etmektedir.

Bir inanç dersi olan din derslerinin sorumluluğunu sadece devletin taşımasını insan temel hak ve vicdan özgürlüğüne aykırı bulan Alman devleti, bu sebeple din eğitiminde kendi kontrol haklarına bir hâle gelmemek üzere, kilise ve dinî cemaatlar ile âileyi sorumlu tutmaktadır.

Devlet, bütün inançlara eşit mesafede olmalıdır. Bu açıdan devlet, din ve ahlakın temel esaslarını belirleyemez. Böyle bir yaklaşım, laiklik ilkesiyle çeliştiği için, din dersleri, kilise ve dinî cemaatların inanç esasları doğrultusunda yine kiliselere yaptırılmaktadır. Kilise ve cemaatların eğitimden sorumlu tutulması, aynı zamanda devletin ekonomik yükünü de azaltmaktadır.

Devlet, Kilise ve ile kombinasyonu, ülkede hizmet yarışını hızlandırdığı gibi, barış, huzur ve güven içerisinde yaşayan mutlu bir toplumun oluşmasını da beraberinde getirmektedir. Bu yaklaşım, Almanya'da modern ve insanî temellere dayalı (hümanist) anayasa, yasalar, okul kanun ve yönetmelikleri ile sosyal hayatın diğer alanlarına ait kanunların doğmasına zemin hazırlamıştır.

Bütün insanların, hiç şüphesiz temel haklarını serbestçe kullanabilecekleri ortamlara ihtiyaçları vardır. Bu hakların kullanılabilirdiği ülkeler ancak medenî ülke olma hakkına sahiptirler. Eğitim ve öğretim, temel hak ve hürriyetlerin insanlara yükselen değerler olarak kazandırılmasında büyük bir güce sahiptir. Din eğitimi, kendine has özelliği ile bu konuda kendine düşen görevi yerine getirecektir. Ancak, bunun için her türlü imkan ve ortamın hazırlanması şarttır. Uygulamalara bakıldığında, Almanya'nın bu şartları olabildiğince hazırlayan ve ülke insanının hizmetine sunan ülkelerden biri olduğu görülmektedir.